

AZERBAIJAN REPUBLICAN COURT SYSTEM IN THE COURT CASES AND COURT EXECUTION

*Doç. Dr. Eyüp ZENGİN
Nesimi KAMALOV**

GİRİŞ

Bağımsızlığını elde ettikten sonra, Azerbaycan'da yapılan iş ve reformların en önemlilerinden biri, çağdaş dünyanın kabul ettiği şartları ve ulusal değerleri kendisinde bulunduran yeni bir yargı ve mahkeme sisteminin geliştirilmesi olmuştur. Bugün itibariyle gerçekleştirilemeyen ama, kağıt üzerinde olsa bile kurulan ve gelecekte (2000 yılından sonra) uygulanacak olan yeni Mahkeme Sistemi devletin esas temellerinden birini oluşturmakta ve ülkede adalet ve kimliğine bağlı olmaksızın herkesin kanun önünde eşit haklara sahipliğini temin etmektedir.

Bu çalışmada ele alınan konu, Azerbaycan Respublikası Mahkeme Sistemi'ndeki Mahkeme Süjeleri'dir. Ayrıca, yapılan araştırmalar sonucu, bugüne kadar mahkemelerde en fazla görülen davaların Ceza ve Mülki davalar olduğundan, çalışmamızda bu çeşit davalarda icra şekline de kısaca değinilmiştir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, eski ve yeni mahkeme sistemlerinin mahkeme sujeleri ve icraat şeklinde köklü bir farklılık yoktur. Bu yüzden çalışmada eski ve yeni sistem diye bir ayrıma

* Qafqaz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

gidilmemiş, bir de araştırma konusunda henüz diğer çalışmaların mevcut olmaması sebebiyle, büyük ölçüde kaynak olarak konuyla ilgili kanunlardan yararlanılmıştır.

1. HAKİM

1.1. Hakimlerin statüsü

Hakimler, adalet muhakemesini hayata geçirmek için kanunla tespit edilmiş yetkilere sahip şahıslardır¹.

Hakimlerin statüsü hakkında kanuna göre, Azerbaycan Respublikası'nın tüm hakimleri vazifelerini yaparken eşit statü, hak ve yetkiye sahipler. Hakimler birbirlerinden yalnız atanma kaidesine, yetkilerine ve yetki zamanına göre farklılar.

1.2. Hakimlerin görevlendirilmesi

Azerbaycan Respublikası'nın Anayasası'nın 126. maddesinin 1. hissesine uygun olarak yaşı 30' dan küçük olmayan, oy verme hakkına sahip, yüksek hukuk tahsilli, hukuk dalında 5 yıldan fazla çalışan her bir Azerbaycan Respublikası vatandaşı hakim olabilir.

Yalnız, çifte vatandaşlığı ve diğer devletler karşısında sorumluluğu olanlar, diyanet işçileri, faaliyet kabulyetsizliği veya sınırlı faaliyet kabulyetli olduğu mahkeme tarafından tasdik edilmiş, tıbbî rapora dayanılarak fiziksel ve aklî kusurlarına göre hakim yetkilerini yerine getirmeye yetersiz, suç işlemesi nedeniyle önceden mahkum olunmuş, hakimliğe uymayan hareketlerde bulunma nedeniyle görevlerinden alınmış şahıslar hakim olamazlar.

Azerbaycan Respublikası mahkemelerinin hakimlerini Respublika Prezidenti görevlendirir². Azerbaycan Respublikası Anayasası'nın 109. maddesinin 9. hissesine ve 95. maddesinin 10. hissesine uygun olarak Âli Mahkeme ve İktisat Mahkemesi'nin

-
1. "Mahkemeler ve Hakimler hakkında" Azerbaycan Respublikası'nın kanunu, 10 Haziran 1997, m.92
 2. "Azerbaycan Respublikası'nın Anayasası", 27 Kasım 1995, m.109-9

hakimleri Azerbaycan Respublikası Prezidenti'nin önerisi ile Millî Meclis tarafından görevlendirilir. Nahçıvan Muhtar Respublikası'nın mahkemelerine hakim görevine adayların seçilmesinde Nahçıvan Muhtar Respublikası Âli Meclisi'nin başkanı katılıyor. Göreve atanan hakim, görevine başlamazdan önce Âli Mahkeme Plenumu'nun toplantısında Azerbaycan bayrağı önünde yemin eder ve bu andan itibaren hakimlerin yetkileri başlar.

1.3. Hakimlerin yetkileri

Kanunla Âli Mahkeme, İktisat Mahkemesi, Apellasiya Mahkemesi ve Nahçıvan Muhtar Respublikası'nın Âli Mahkemesi hakimlerinin yetki süresi 10 yıl, diğer mahkeme hakimlerinin ise 5 yıl olarak belirlenmiştir³. Dava süresinde hakimın yetki süresi sona ererse, onların yetkileri bu davaların sona ermesine kadar uzatılır.

Anayasa'nın 127. maddesinin 1. hissesine uygun olarak hakimler, yetki süresinde "Mahkemeler ve Hakimler Hakkında Kanun"da gösterilen istisnâî durumlar dışında değiştirilmezler, hakimlerin kendi rızası olmadan diğer görevlerle görevlendirilemezler.

1.4. Hakimlerin hakları

Hakimler özgürlük, değiştirilmezlik, dokunulmazlık, kendi yararlarını temsil eden teşkilâtlarla birleşmek, devlet tarafından güvencilik, mülkiyetinin korunması ve sosyal müdafaa haklarına sahiptirler. Bunların yanında hakimler aşağıdaki haklara da sahiptirler:⁴

- Kanunla kendilerine tanınmış görevlerin hayata geçirilmesi ile ilgili kendi serencamlarının yerine yetirilmesini yetkili şahıslardan ve vatandaşlardan talep etmek;

3. "Mahkemeler ve Hakimler hakkında" Azerbaycan Respublikası'nın kanunu, 10 Haziran 1997, m.96

4. "Mahkemeler ve Hakimler hakkında" Azerbaycan Respublikası'nın kanunu, 10 Haziran 1997, m.98

- Kanuna zıt hareketlerin işlenmesine yardım eden sebep ve şartın engellenmesi hakkında devlet kuruluşlarına, diğer teşkilâtlara ve yetkili şahıslara taktimatlar vermek;

- Adalet muhakemesinin hayata geçirilmesi ile alakalı yetkili ve diğer şahıslardan bilgi toplamak;

- İntizam sorumluluğuna celp edilmesiyle alakalı şikâyetler vermek;

- Kendi rızasıyla, görevinden ayrılması hakkında dilekçe vermek;

Devlet kuruluşları, idare, müessese ve teşkilâtlar, hukukî şahıslar, yetkili şahıslar hakimlerin adalet muhakemesinin hayata geçirilmesi ile bağlı taleplerini ve serencamlarını yerine getirmekle yükümlüdürler.

1.5. Hakimlerin görevleri

Hakimler aşağıdaki görevleri yerine getirmekle yükümlüdürler:

1. Adalet muhakemesini hayata geçirirken kanunların taleplerine dakik ve dönmeden uymak, mahkeme faaliyetinin manevî ve terbiyevî tesirini sağlamak, adaletli ve tarafsız olmak;

2. Meşveret odasının sırrını korumak, kapalı mahkeme toplantılarında tespit edilmiş malumatları saklı tutmak;

3. Adalet muhakemesinin nüfuzuna, hakim adına, şerefine hasar getirecek tüm hareketten sakınmak;

Anayasa'nın 127. maddesinin 1. hissesine uygun olarak hakimler müstakiller ve yalnız Azerbaycan Respublikası'nın Anayasası'na ve kanunlarına tabiler. Mahkeme kararlarını da hakim, kendi serbest iç inamına ve mahkeme araştırmalarının sonucuna dayanarak verir.

1.6. Hakimlerin dokunulmazlığı

Anayasa'nın 128. maddesinin 1. hissesine uygun olarak hakimler, dokunulmazlık hakkına sahipler. Hakimler, cezaî sorumluluğa tutulamaz, tutuklanamaz, hapis edilemezler. Onların hakkında mahkeme kaidesinde yönetsel tenbih tedbirleri tatbik edilemez. Hakimler, aramaya ve şahsî denetime maruz kalamazlar.

Cinayet veya idarî hukuk bozuntusu yapmakla, şüpheli şahıs sıfatıyla tutuklanmış hakimin kimliği tespit edildikten hemen sonra serbest bırakılmalı, bu konuda Azerbaycan Respublikası Başsavcısına yazılı bilgi verilmelidir.

Hakimlerin hareketlerinde suç fiilinin alâmetleri tesbit edildiğinde onlar görevden alınır⁵. Yalnız bundan sonra Âli Mahkemenin intizam kollegiyasının rızası olduğunda Azerbaycan Respublikası Başsavcısının kararıyla cinayet sorumluluğuna celp oluna ve hapsedilebilirler. Görevden alınmış hakimlerin yetkileri, onlar hakkında cinayet işi üzere hüküm kanunî yürürlüğe girdiğine kadar durdurulur.

Görevden alınmış hakim hakkında beraat hükmü çıkarıldığında veya cinayet işinin icraatına cinayet olayı, emelinde cinayet terkibi olmadıkta, cinayette suçu ispatlanmadığı takdirde onun yetkileri geri verilir.

Hakimlerin dokunulmazlığı onların konutlarına, hizmet odalarına, araba ve haberleşme araçlarına, posta-telgraf yazışmalarına, şahsî emlâkına ve belgelerine de aittir.

Mahkeme hataları sonucunda davaya katılanlara yahut davada iştirak edenlerin uğramış oldukları zarara göre hakimler kendi şahsi emlâkları ile sorumluluk taşımazlar. Bu tip zararlar, kanunla tespit olunmuş hallerde ve şekilde devlet tarafından ödenilir.

5. "Azerbaycan Respublikası'nın Anayasası", 27 Kasım 1995,m.128-IV, 128-V

Hakimlerin güvenliğini sağlamak amacıyla Azerbaycan Respublikası'nın kanunvericiliğinde onlara silâh gezdirmek, saklamak hakkı verilir, gerekli hallerde hakimlerin güvenliği devletçe temin edilir. Ayrıca, hakimler, görevli oldukları sürece, askerî çağırıştan ve askerî toplanıştan muaf tutulurlar.

Hakimler hiçbir seçimli ve tayınatlı görevler tutamazlar. İlmî, pedagojik ve yaratıcılık faaliyetinden başka, hiçbir sahipkârlık, özel teşebbüs ve diğer ödenişli faaliyetlerde bulunamazlar, siyasî faaliyetle bulunamaz ve siyasî partilere üye olamazlar⁶.

Hakimlerin bazı hallerde duruşmaya başkanlık etmesine izin verilir. Bu haller aşağıdakilerdir:

1. Eğer hakim mahkemeye tanık olmuşsa,
2. Eğer hakim zarara uğramış kimse ise,
3. Hakim tanık veya zarara uğramış kişinin akrabası ise,
4. Kendisinin veya akrabasının dava ile ilgisi olduğunda.

1.7. Hakimlerin yetkilerine son verilmesi.

Hakimlerin yetkilerine onların yetki süresi bittikten sonra son verilir.

Yetki süresi bitiminden önce hakimlerin yetkilerine ancak aşağıdaki esaslara göre son verilebilir:

a) Kendi rızasıyla görevinden alınması hakkında yazılı dilekçe verildiğinde;

b) Hakkında mahkemenin kanunî yürürlüğe girmiş itihâm edici hükmü veya tıbbî karakterli zorunlu tedbirlerin uygulanmasına dair kararı oldukça, cinayet işinin icraatına son verildiğinde;

c) Faaliyet kabulyetsizliği veya mahdut faaliyet kabiliyeti mahkeme tarafından tesbit edildiğinde;

6. "Azerbaycan Respublikası'nın Anayasası", 27 Kasım 1995, m.126-II

- d) Öldüğünde;
- e) Mahkeme tarafından ölmüş ilân edildiğinde veya kaybolduğu düşünüldüğünde;
- f) Hakim adayı olmak için gereken taleplere uygun gelmediği sonradan tesbit edildiğinde;
- g) Görev ile bağdaşmayan faaliyetle uğraştığında;
- h) Azerbaycan Respublikası vatandaşlığından çıktığında veya diğer devletin vatandaşlığını kabul ettiğinde, diğer devlet karşısında sorumluluk aldığına;
- i) 4 aydan fazla sürede hastalığı ile alâkalı görevini yerini getirmesinin gayrı mümkünlüğü konusunda Âli Mahkeme tarafından oluşturulmuş özel doktor komisyonunun yazılı raporu olduğunda;
- j) İntizam cezası verildiğinden sonra bir yıl zarfında bu hareketlere yeniden yol verdiğinde.

Hakimlerin yetkilerine yetki süresi bitiminden önce son verilmesi hakkında Âli Mahkeme'nin Başkanı veya uygun icra hakimiyeti organı intizam icraatını başlatır. İntizam kollegiyası Âli Mahkeme başkanına hakimlerin yetkilerine son verilmesi için teklif verir. Âli Mahkeme'nin başkanı hakimlerin yetkilerine zamanından önce son verilmesi konusunda Prezident'e teklifte bulunur.

2. SANIK

Sanık, hakkında dava açılmış şahıstır. Suç işlediğine dair yeterli deliller olduğunda müstentik ilgili şahıs hakkında "sanık gibi celbetme" ve tutuklanma kararı çıkarır. Bu kararda sanığın adı, soyadı, itham olduğu suç, suçun işlendiği tarih ve sanığın imzası bulunur. Bu kararda sanığa hangi cezaî müeyyideyi öngören kanun maddesiyle suçlandığı bildirilir. Hakkında sanık gibi celbetme kararı çıkarılmış şahıs sanık kabul edilir⁷.

7. Azerbaycan Respublikası Cinayet Prosesual Mecellesi, 01.01.1988, m.345-346

2.1. Sanığın hakları

Sanığın kendisini müdafaa edebilmesi için, önce sanık durumunda iken hangi haklara sahip olduğunu bilmesi gerekir. Suçtan zarar gören kişiye takipsizlik kararı bildirilirken, itiraz etme hakkının bildirilmesi, kuralın sadece sanık açısından geçerli olmadığını göstermektedir. Sahip olduğu haklar bildirilmeden yapılan işlemler hukuka aykırıdır. Bu gelişme Amerika Birleşik Devletlerinde "Miranda" davası ile başlamıştır. Alman Ceza Usul Kanunu da sanığa haklarının bildirilmesi mecburiyetini kabul etmiştir⁸.

Sanığın neden ittiham olunduğunu bilmeye ve ona ilân olunan ittihama dair izahat vermeye, deliller takdim etmeye, vesatetler vermeye, ilk soruşturma veya tahkikat bittikten sonra işin tüm belgeleri ile tanışmaya, avukat kiralamak, ilk derece mahkemesinde duruşmaya katılma, itiraz etme, müstentiğın, tahkikat yürüten şahsın, savcının ve mahkemenin hareketlerinden ve kararlarından şikâyet etme gibi hakları vardır⁹.

Sanık, mahkeme veya ilk soruşturma çağırışı ile gelmeli, muhakeme icraatı kaidesine riayet etmeli, müstentikin ve mahkemenin kanunî kararlarını icra etmeli, duruşmaya başkanlık edenin serencamlarına tabi olmalıdır.

Sanığın iştiraki olmadan duruşma yalnız o zaman yapılabilir ki, tutuklanma ile ilgili olmayan ceza tayin olunabilen cinayetler hakkında işler üzre sanık işe onun iştiraki olmadan bakılması ile ilgili vesatet vermiş olsun. Mahkemeye gelmeyen sanık hakkında "getirme" tatbik edilebilir¹⁰.

Ayrıca, sanığın bir de son söz söyleme hakkı vardır. Son sözün davamiyyeti mahdutlaştırılmaz, son söz süresinde soru sorulmaz.

8. CİHAN, Erol ve Feridun, YENİSEY, "Ceza Muhakemesi Hukuku", İstanbul, 1996, Betaf. s. 120

9. Azerbaycan Respublikası Cinayet Prosesual Məcəlləsi, 01.01.1988, m.56

10. Azerbaycan Respublikası Cinayet Prosesual Məcəlləsi, 01.01.1988, m.263

ama, sanık işe açıkça ait olmayan konuda konuşuyor ise, duruşma başkanı onun konuşmasını durdurabilir.

Sanık, hakkında ittiham hükmü çıkarıldıktan sonra "mahkûm" adlandırılır.

3. AVUKAT

İlk soruşturmanın bitmesinin, sanığa ilân edildiği ve iş üzere bütün uygulama ile tanışmak için sanığa verildiği andan itibaren avukat işe katılabilir. Savcının kararı ile avukata, ittiham ilân olunan andan davaya katılma izni verilebilir.

Hakkında ilk soruşturma yapılmamış davalar üzere avukat, sanığın mahkemeye verildiği andan işe iştirak edebilir.

Vekiller, sendikaların ve diğer toplumsal örgütlerin temsilcileri avukat gibi bakılırlar. Mahkemenin karardadı veya hakimnin kararı ile karı veya koca, sanığın yakın akrabası ve kanunî temsilcileri, diğer şahıslar avukat gibi katılabilirler¹¹.

3.1. Avukatın davet edilmesi, görevlendirilmesi ve vekil edilmesi

Sanık ve onun kanunî temsilcisi, sanığın isteği ve rızası üzerine onun akrabası veya diğer şahıslar tarafından gösterilen şahısların içerisinde avukat davet edilir.

Sanığın isteği üzerine avukatın iştirakı, müstentik ve mahkeme tarafından temin edilir. Birinin yararının korunması, diğerinin yararının korunmasına zıt olduğunda, aynı şahıs iki veya daha fazla sanığın avukatı olamaz. Bir avukatın diğeri ile yenilenmesine yalnız sanığın rızası veya isteği üzerine yol verilir. Sanığın seçtiği avukatın uzun süre davaya katılması imkânsız olduğu hallerde diğer avukatın davet edilmesi sanığa teklif edilir, bundan kaçındığında ise, müstentik ve mahkemenin vekiller kollegiyası sanığa avukat tayin etme hakkına sahipler.

11. Azerbaycan SSR. Ali Sovyetinin Bülteni, 1987.N5-6 m.33

3.2. Avukatın zorunlu iştiraki gereken davalar

İlk derece mahkemesinde ceza davalarını yürütürken aşağıdaki hallerde avukatın iştiraki zorunludur:

- Devlet ittihamcısının veya içtimaî ittihamcının iştirak ettiği davalarda.
- Reşit olmayanların davalarında,
- Konuşamayan, sağır, kör yahut akıl hastalarının davalarında, savunma haklarını kendileri hayata geçiremeyen diğer şahısların davalarında,
- Muhakeme icraatının yapıldığı dili anlamayan şahısların davalarında,
- Yararları arasında zıtlık olan ve hiç olmasa birinin avukatı olan şahısların davalarında.

Bu maddede öngörölmüş hallerde avukat, sanığın kendisi, onun kanunî temsilcisi veya onun önerisi ile diğer şahıslar tarafından davet edilmemişse, müstentik, savcı veya mahkeme, avukatın işe iştirakını sağlamalıdır¹².

3.3. Avukattan imtina etme

Sanık, iş üzere icraatın istenilen anında avukattan imtina edebilir. Böyle imtinaya yalnız sanığın kendi teşebbüsü üzerine yol verilir ve bu devlet ittihamcısının veya toplumsal ittihamcının ve de diğer sanıkların avukatlarının işe iştirakının devam ettirilmesi için engel değildir.

Psikolojik veya fiziksel kusurlarına göre kendi savunmasını şahsen hayata geçiremeye zorluk çeken sanıkların avukattan imtina etme hakları yoktur. Mahkemede reşit olmayan sanıkların, ilk soruşturmada ise, 14-16 yaş arasındaki sanığın avukattan imtina etme hakkı yoktur.

12. Azerbaycan SSR, Ali Sovyetinin Bülteni, 1987.No5-6 m.33

3.4. Avukatın görevleri ve hakları

Sanığa, beraat kazandıran veya onun sorumluluğunu hafifletiren halleri aydınlatmak amacıyla avukat kanunda gösterilen tüm savunma araçlarından ve usullerinden yararlanmalı ve sanığa gereken hukukî yardımları göstermelidir. Davaya katıldığı andan itibaren avukat sanıkla görüşmeye, işin tüm belgeleriyle tanışmaya ve ondan gereken bilgileri yazıp götürmeye, deliller sunmaya, vesatet vermeye, duruşmaya katılmaya, müstentiğe, savcıya ve mahkemeye itiraz etmeye, onların hareketlerinden ve kararlarından şikâyet etmeye hakkıdır. Müstentiğin izniyle avukat, sanığın konuşurulmasında ve sanığın veya avukatının vesatetiyle yerine getirilen diğer araştırmaların yürütülmesine katılabilir.

Suçlama ilân olunan andan davaya katılan avukat başka:

1. Sanığa suçlamanın ilân edilmesine ve onun konuşurulmasına katılabilir, müstentiğin izni ile sanığa sorular sorabilir,
2. Diğer araştırmaların yürütülmesine katılabilir ve müstentiğin izni ile sanığa, zarara uğramış şahsa ve bilirkişiye sorular sorabilir,
3. Katıldığı araştırmaların protokolunda yazıların doğru-düzenliliği hakkında kayıtlar edebilir.

Müstentik avukatın sorularına itiraz edebilir. Ama itiraz olunmuş soruları protokola kayıt etmelidir. Sanığın savunmasını kendi üzerine almış avukat savunmadan imtina edemez. Avukat, sendikalar ve diğer toplumsal kuruluşların temsilcileri savunmanın yapılması ile ilgili onlara verilmiş bilgiyi yayamazlar¹³.

4. TANIK

Tanık mahkemede önemli süjelerden biridir. Olay hakkında beş duyu ile algılandığını mahkemeye aktarır. Prensip olarak herkes tanık olabilir. Tanık celp edildiğinde gelmek zorundadır. Tanık üç halde:

13. Azerbaycan SSR. Ali Sovyetinin Bülteni, 1983, No17-18 m.165

- Gelmesini önleyecek hastalık oldukça,
- Tanığın çağrış belgesini zamanında alamamasında,
- Tanığın gelmesini önleyecek diğer haller oldukça tanık mazurca sayılmaktadır.

Tanığın susması ve yalan konuşması cezai sorumluluğu doğurur.

Müstentığın çağrışı ile tanık gelmekten boyun kaçırdıkta müstentik tanığın gelmesi hakkında karar çıkarmaya yükümlüdür. Getirme müstentığın emriyle polis tarafından yerine getirilir.

4.1. Tanığın çağrılması kaidesi

Tanık müstentığın yanına çağrış belgesiyle çağrılır. Çağrış belgesi iki nusha olur, onlardan biri tanığa , diğeri ise onun imzasıyla ve verilme zamanı gösterilmekle müstentığe geri verilir.

Çağrılan şahıs geçici olarak yerinde olmadığında, çağrış belgesi tanığa verilmek için onunla birlikte yaşayan büyük yaşlı aile üyelerinden birine, konut istisnar idaresine, tanığın iş yeri üzere müdüriyyete, kasaba, köy valiliğine imza ettirilerek verilebilir.

Çağrış belgesinde kimin tanık gibi çağrıldığı, nereye ve kimin yanına çağrıldığı, gelme günü ve saati ve gelmemenin cinayet meccellesinde öngörölmüş cezaları gösterilir.

Tanığın çağrılması telefnogram ile de olabilir. 16 yaşını doldurmamış şahıs, onun velileri veya diğeri temsilcilerinin aracılığı ile tanık gibi çağrılır.

4.2. Tanığın dindirilmesi kaidesi

Tanık, ilk soruşturmanın yapıldığı yerde dindirilir. Mücbir halde müstentik dindirmeni tanığın olduğu yerde yapabilir. Sanık, diğeri tanıkların katılımı olmadan dindirilir. Müstentik bu dava üzere çağrılmış tanıkların dindirilmesi bitene kadar onların birbirileri ile görüşebilmemeleri için gereken tedbirleri alır.

Müstentik, dindirilmenden önce tanığın pasaportunu veya onun kimliğini belirleyen diğer belgeleri denetleme yoluyla tanığın kimliğini tespit eder, tanığa onun hangi iş üzere ifade vermek için çağrıldığını bildirir, onun sanıkla ve zarara uğramış şahısla olan ilişkisini tespit eder, iş üzere belli olan her şeyi söylemek görevini tanığa anlatır ve gelmekten vaz geçmek veya ifade vermekten imtina etmek ve kasıtlı olarak yalan söylemesi sonucunda taşıyacağı cezaî sorumluluk hakkında onu haberdar eder. Dindirilme protokolü tanığın imza etmesi yoluyla onaylanır.

Tanığın dindirilmesi, ona davaya dair belli olan her şeyi söylemesini teklif etmekle başlanır. Gerektiğinde müstentik ona sorular sorabilir. Yöneltilen sorulara yol verilmez.

4.3. Tanığın dindirilmesi protokolü

Tanığın dindirilmesi hakkında müstentik her defa protokol düzenlemelidir. Protokol el ile veya doktrinde yazılabilir. Protokolün tamlığını sağlamak için stenogram kullanılabilir. Stenogram yazısı davaya ilâve edilmez¹⁴.

Dindirilme protokolünde dindirilmenin başlama ve bitme zamanı, tanığın adı, soyadı, babasının adı, yaşı, vatandaşlığı, partiliği, milliyeti, tahsili, iş yeri, istihdamı veya görevinin tipi, oturduğu yer, onun zarara uğramış şahsa münasebeti hakkında bilgiler gösterilir.

Tanık ifadesini kendisi yazmak istediğinde ona bu imkân sağlanabilir. Bu durum ise protokolda yazılır. Müstentik, tanığın ifadesi ile tanıştıktan sonra ona ilâve sorular sorabilir. Bu sorular ve onlara verilen cevaplar protokola kaydedilir.

Dindirilme bittikten sonra protokol okunmak için tanığa verilir veya tanığın ricasıyla müstentik tarafından ona okunur. Protokolle tanıştıktan sonra tanık protokole ilâveler ve yenilikler olunmasını

14. Azerbaycan SSR. Ali Sovyetinin Bülteni, 1986.N24. m.229

talep etmeye haklıdır. Tanık tarafından edilmiş ilâveler ve yenilikler protokole mutlaka dahil edilmelidir.

Tanık, protokolle tanıştıktan sonra onaylıyor ki, o, protokolle tanışmıştır ve onun ifadeleri düzgün yazılmıştır. Bu hakta protokole kayıtlar yapılır. Tanığın imzasından önce protokole, tanığın protokolü şahsen okuması veya protokolün ona müstentik tarafından okunması kaydedilmelidir. Protokol tanık ve müstentik tarafından imzalanır. Protokol birkaç yaprakta yazılmış ise, tanık her yaprağı imzalar.

Fiziki kusurlara veya diğer sebeplere göre tanık protokole şahsen imza etmek imkânından mahrumsa, müstentik bu konuda protokole kayıt düşer ve tanığın ricasıyla işin sonucu ile meraklı olmayan başka bir şahsı protokolü imzalamaya davet eder¹⁵. Tanık protokole imza atmaktan imtina ettiğinde, müstentik cinayet prosessual mecellenin 132. maddesinde öngörölmüş şekilde hareket edebilir, yani protokolün sonuna bu durumu gösteren kayıt düşer ve protokolü kendisi imzalar. Dindirilme tercümanın katılımıyla yapıldığında, dindirime protokolü, cinayet prosessual mecellenin 160. maddesinde belirlenmiş şekilde tertip ederler ve tercüman da protokolü imzalar.

4.4. Reşit olmayanların dindirilmesi

14 yaşına kadar olan reşit olmayanların tanık gibi dindirilmesi hocasının, velilerinin ve diğer kanunî temsilcilerinin katılımı ile yürütülür.

16 yaşına doldurmamış tanık müstentik tarafından sadece doğru söylemek görevi hakkında haberdar edilir. O, ifade vermekten imtina etme ve kasıtlı olarak yalan ifade verme sonucunda sorumluluk hakkında haberdar edilmez ve bu hakta ondan muvafık iltizam alınmaz.

15. Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsi, 01.01.1988, m.174

4.5. Tanıklar arasında yüzleştirme

Tanıkların ifadeleri arasında fikir ayrılığı olduğunda, müstentik onlar arasında yüzleştirme yapar. Tanıklar arasında yüzleştirme cinayet prosessual mecellenin 162.,163. maddeleri ile tespit edilmiş şekilde gerçekleştirilir.

5. BİLİRKİŞİ

Bilirkişi tayin edilmiş şahıs mahkemenin çağırışı üzerine gelmeye ve karşısına duran sorunlar hakkında objektif rey vermekle yükümlüdür. Bilirkişi rey vermek için işin kaynaklarıyla tanışmak, davaya katılan şahıslara ve tanıklara sorular sormak, ona ilâve kaynaklar takdim olunmasını rica etmek hakkına sahiptir.

Bilirkişiye verilen kaynaklar yeteri kadar olmadığında veya verilen sorular onun özel bilgisi dışına çıktığında, bilirkişi rey vermekten imtina edebilir. Böyle hallerde bilirkişi rey vermenin imkânsız hali hakkında mahkemeye yazılı haberde bulunmalıdır.

Bilirkişi, mahkemenin çağırışı üzere gelmekten kasıtlı olarak kaçarsa. veya özürlü nedenler olmadan rey vermekten imtina ederse, cezaî sorumluluk taşır.

5.1. Balistik ve adli tıp incelenmesi kuralı

Balistik ve adli tıp incelenmesi, muvafık idarelerin bilirkişileri, mahkemenin görevlendirdiği diğer uzmanlar tarafından yürütülür. Gerekli bilgiye sahip olan her bir şahıs bilirkişi gibi rey vermek için çağrılabilir. Mahkeme bilirkişiyi görevlendirdiğinde davaya katılan şahısların reyini göz önünde bulundurur. Balistik inceleme mahkemede veya tahkikatın özelliğine veya tahkik edilen eşyayı mahkemeye getirmek gayri mümkün veya zor olduğunda mahkeme dışında yürütülür. Birkaç bilirkişi görevlendirildiğinde, onlar birbirleri ile danışabilirler. Bilirkişiler umumî reye geldiklerinde, bu rey bilirkişilerin hepsi tarafından imzalanır.

5.2. Bilirkişi tayin edilmesi ve bilirkişinin reyî

Müstentik balistik incelemenin yürütülmesini zarurî hesap ettiğinde, bu hakta karar tertip eder. Davaya bakılırken, ilim, teknik veya sanat sahasında önemli bilgi talep eden sorunları incelemek için mahkeme davaya katılan şahısların raporları üzerine veya kendi teşebbüsü ile balistik inceleme tayin edebilir. Balistik inceleme yürütmek için mahkeme kendi karardadı ile bilirkişi tayin eder ve hangi sorunlar hakkında bilirkişinin reyinin önemli olduğunu gösterir. Zarurî hallerde, birkaç bilirkişi tayin edilebilir.

Bilirkişi gereken tahkikatı yürütürken, rey tertip eder. Reyde balistik incelemenin nerede, ne zaman yapıldığı ve bilirkişinin adı, soyadı, babasının adı, eğitimi, ihtisası, ilmî derecesi, ekspertizanın kim tarafından yürütülmesi, balistik inceleme eşyasının nelerden oluşması, onun hangi üsullerle yürütülmesi gösterilmektedir.

Bilirkişi rey verdikten veya rey vermenin mümkün olmaması hakkında akit tertip ettikten sonra bu akit sanığa ilân olunur. Bu aktin sanığa ilân olunması hakkında protokol tertip edilir. Protokolde sanığın izahatı, ve varsa itirazları yazılır.

5.3. Balistik inceleme tayin edilirken ve yürütülürken sanığın hakları

Balistik inceleme tayin edilirken ve yürütülürken sanığın hakları cinayet prosessual mecellesi madde 184⁷ de aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

- Bilirkişiye itiraz etmek;
- Onun gösterdiği şahıslar arasından bilirkişi tayin olunması hakta rica etmek;
- Bilirkişi tarafından rey verilmeli olan ilâve sorular göstermek;

- Balistik inceleme yürütülürken müstentikin izni ile davaya katılma ve bilirkişiye izahat vermek;
- İlâve belgeler takdim etmek;
- Bilirkişinin reyi ile tanışmak.

Müstentik, bilirkişi tayin olunması hakkındaki kararla sanığı tanıştırmaya ve onun bu madde ile tespit edilmiş haklarını anlatmakla yükümlüdür. Gösterilen hareketler hakkında müstentik, ekspertizanın tayin edilmesi hakkındaki kararda bazı notlar kaydedilir.

6. SAVCI

6.1. Savcının yetkileri

Savcı davanın yürütülmesinin, tahkikat ve ilk soruşturmanın yürütülmesinin kanunîliği üzerinde, mahkemelerin hükümlerinin, kararlarının kanunîliği ve esaslığı üzerinde kontrolü gerçekleştirir.

Savcı binagüzarlık toplantısına katılabilir¹⁶. Savcı mahkeme karşısında devlet ittihamını savunur, delilerin incelenmesine katılır, işin mahkeme bakışı zamanı baş veren sorunlar üzere rey verir, mahkemelerin kanunsuz ve esassız hükümleri, kararları ve kardatlarından protest verir. Savcı, kassasiyaya uygun davalar yürütülürken hükümlerin kanunîliği ve esaslığı hakkında rey verir, denetim kaidesinde davaların yeniden yürütülmesinde mahkeme toplantılarına katılabilir. Hükümlerin yürütülmesini gerçekleştirir. Savcı devlet yararlarının ve toplumsal yararların veya vatandaşların haklarının korunmasını talep ederse, cinayet işinden mülkî iddia verir, ya da verilmiş mülkî iddiayı savunur. Davaya katılan savcı mahkeme sonuçlarından sonra, bütünlükle işin mahiyeti üzere rey verir¹⁷.

16. Azerbaycan Respublikası Cinayet Prosesual Mecellesi, 01.01.1988, m.41

17. Azerbaycan Respublikası Mülki Prosesual Mecellesi, 1.03.1996, m.191

6.2. Tahkikat ve ilk soruşturma organları tarafından kanunların yürütülmesine kontrolü gerçekleştirmesinde savcının yetkileri

Savcı tahkikat ve ilk soruşturma organları tarafından kanunların icrasının denetimini gerçekleştirirken kendi yetkileri dahilinde:

a) Ceza davalarına, işlenmiş suçlara, tahkikatın, ilk soruşturmanın ve suç işlemiş şahısların bulunmasına dair belgeleri, kaynakları ve diğer bilgileri denetlemek için tahkikat ve ilk soruşturma organlarına talepte bulunur; işlenmiş veya hazırlanan suçlar hakkında rapor ve bilgilerin kabülü, kaydı ve onlara bakılması hakkında kanunun taleplerinin gerçekleştirilmesini ayda bir defadan az olmayarak denetler,

b) Müstentiklerin ve tahkikatı yürüten şahısların esassız kararlarını iptal eder,

c) Suçların tahkik olunması, gereken tedbirlerinin alınması, değiştirilmesi ve iptali, ayrı ayrı soruşturma hareketlerinin gerçekleştirilmesi ve suç işlemiş şahısların aranması hakkında yazılı talimatlar verir,

d) Suç işlemiş şahısların tutuklanması, getirilmesi, hapse alınması, arama yapılması, onların eşyalarına el konulması, bunların aranması hakkında kararların icrasını, diğer soruşturma hareketlerinin yürütülmesini tahkikat kuruluşlarına tapşırır. Ayrıca, savcının veya savcılık müstentiğinin icraatında olan davalar üzere suçların incelenmesi için gereken tedbirleri hayata geçirmek hakkında talimatlar verir,

e) Tahkikatın ve ilk soruşturmanın yürütülmesine katılır ve gerekli hallerde ayrı ayrı soruşturma hareketlerini veya herhangi bir iş üzere tam hacimde soruşturmayı yürütür,

f) Arama yapılmasına, posta-telegraf yazışması üzerine hapis konulmasına ve onun götürülmesine, müstentiğin görevinden alın-

masına ve müstentığın tahkikat organının diğere faaliyetlerine kanunda öngörölmüş şekilde karar verir,

g) Kanunla ön görölmüş hallerde ve kaidede araştırma süresini ve gerekli tedbir gibi hapiste tutma süresini uzatır,

h) Ceza davalarını, ilâve araştırmanın yürütölmesi hakkında kendi gösterişleri ile birlikte tahkikat ve ilk soruşturma organlarına gönderir,

i) Araştırmanın daha objektif olmasını sağlamak amacıyla herhangi işi tahkikat organlarından diğere, bir müstantikten diğere verir,

j) Tahkikat yürüten şahıs veya müstentik, araştırma zamanı kanunun bozulmasına yol vermişse, onu tahkikat veya ilk soruşturma yürütmesinden mahrum eder,

k) Cinayet işlerini başlatır veya onların başlamasını reddeder. Ceza davalarının icrasını fesh eder veya onu durdurur. Müstantik veya tahkikat organları tarafından suç işine fehsetmesine razılık verir, kararları onaylar, ceza davasını mahkemeye gönderir.

6.3. Savcının gösterişlerin zorunluluğu

Tahkikat ve ilk soruşturma organları tarafından ceza davalarının yürütölmesi ve istintak ile alâkalı olarak savcının kanunla öngörölmüş kaidede ilgili kuruluşlara verdiği gösterişler onlar için zorunludur. Alınmış gösterişlerden üst savcıya şikâyet verilmesi cinayet mecellesinin 44. maddesinin 6. hissesinde öngörölmüş haller istisna olmakla onların icraasını durdurur¹⁸.

6.4. Savcıya itiraz etme

Azerbaycan Respublikası cinayet prosessual mecellesinin 28. maddesinde gösterilen esaslar oldukça, savcı ceza davalarının yürütölmesine katılımından kenarlaştırılmalıdır.

18. Azerbaycan SSR. Ali Sovyetinin Bülteni, 1981, N17, m. 203

Aynı esaslar üzere sanık, avukat, zarara uğramış şahıs ve onun temsilcisi, mülkî iddiacı, mülkî sorumlu ve onların yetkili temsilcileri savcıya itiraz edebilir. Savcının, tahkikat ve ilk soruşturma yürütülmesine katılması, aynı zamanda mahkemede ittihâmı, savunması onun ilk derece mahkemesinde iştirakı için engel değildir.

Savcıya itiraz etme işi, tahkikat veya ilk soruşturma yürütülen zaman üst savcının kararıyla, mahkemede davaya bakan mahkemenin karardadı ile gerçekleştirilir¹⁹.

7. MÜSTENTİK

Ceza davaları üzere ilk soruşturmayı, kanunla tespit edilmiş şekilde tayin edilen savcılık organlarının müstentikleri, iç işleri organlarının ve millî istihbarat teşkilâtlarının müstentikleri kendi yetkileri içinde yürütürler.

7.1. Müstentiğin yetkileri

Müstentik suçun açılmasını, işin hallerinin tam, objektif ve her taraflı incelenmesini, suç amilleri olan fiil işlemiş şahsın cezai sorumluluğuna tabi tutulmasını sağlayarak suç işi üzere ilk soruşturmayı yürütür. Zarurî hallerde kati imkân tedbirleri, işlenmiş suç sonucu ortaya çıkmış maddî hasarın ödenilmesini ve olabilecek emlaka el konulmasını sağlayan tedbirleri görür. Savcıdan izin alınması kanunda öngörülen hallerden başka, ilk soruşturma yürütürken soruşturmanın yönü ve soruşturma hareketlerinin yürütülmesi hakkında bütün kararları müstentik bağımsız şekilde kabul eder. Bu kararların kanunî olması ve anında gerçekleştirilmesi için tam sorumluluk taşır.

Müstentik soruşturma apardığı davalar üzere tahkikat organlarına arama ve soruşturma hareketlerinin yürütülmesi hakkında emir ve gösterişler vermeye ve ayrı ayrı soruşturma hareketlerini yürütürken yardım göstermesini tahkikat kuruluşlarından talep et-

19. Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsi, 01.01.1988, m.42

meye haklıdır. Müstentiğin böyle gösteriş ve emirlerinin tahkikat organlarınca yapılması zorunludur.

İlk soruşturması zorunlu olan davalar üzere müstentik, tahkikat organları tarafından cinayet prosessual mecellesinin 144. maddesinde öngörölmüş hareketlerin gerçekleştirilmesini beklemeksizin, istenilen anda ilk soruşturmanın yürütölmesine başlama hakkına sahiptir²⁰.

Müstentik "sanık gibi celbetme" hakkında, suçun ve ittihamın hacmi hakkında sanığı mahkemeye vermek için işi mahkemeye gönderme veya işi fesh etme hakkında savcının gösterişleri ile razı olmadığı halde kendi itirazlarını yazılı surette üst savcıya verme hakkına sahiptir. Müstentik savcının gösterişlerinin icraasını durdurmadan bu gösterişlerden üst savcıya şikâyet vermeye haklıdır. Bu durumda saveı, ya alt savcının gösterişlerini iptal eder veya bu iş üzere ilk soruşturmanın yürütölmesini diğer müstentiğe devreder.

Müstentiğin icraatında olan suç işi üzere kanuna uygun olarak çıkardığı kararların icrası bütün müessese, teşkilâtlar, idareler, yetkili şahıslar ve vatandaşlar için zorunludur.

7.2. Müstentiğin görevleri

İlk soruşturma yürütölürken müstentik, kanunun taleplerini rehber tutmalıdır. Sanığın, şüpheli şahsın, onun avukatının veya zarara uğramış şahsın ve onun temsilcisinin, tanıkların dindirilmesi, ekspertizanın aparılması ve diğer delillerin toplanması hakkında vesatelerin iş için önemi oldukça, müstentik bunları reddetmeye haklı değildir.

Müstentik vesatetin tamamen veya kısmen ödenilmesini, reddetmenin esaslarını göstermekle karar çıkarmalı ve bu hakta vesatet veren şahsa haber vermelidir.

20. Azerbaycan Respublikası Cinayet Prosessual Mecellesi, 01.01.1988. m.44

MAHKEMELERDE İCRAAT

Altı ve üst mahkemelerde icraatın farklılık göstermesi sebebiyle, kitabımızda her iki düzey mahkemelerinde icraatın gerçekleştirilmesi konusuna birazcık yer verilmiştir. Ayrıca, mahkeme pratiğine göre, Azerbaycan'da mahkeme davalarının genel itibariyle mülki ve cinayet davaları olduğunu da dikkate alarak, bu tip davalarda icraat şekline de yararlı olacağı düşüncesiyle kısaca değinmişiz.

1. BİRİNCİ İNSTANSIYA (İLK DERECE) MAHKEMESİNDE İCRAAT

Mahkemede davaya bakılması için yeteri kadar esas varsa, hakim suçluluk hakkında sorunu çözmeden, sanık hakkında dava açılmasına karar verir. Mahkemeye verme hakkında mesele iş mahkemeye dahil olduğu andan hakim tarafından beş günü geçmeden, mahkeme tarafından binagüzarlık toplantısında ise, yedi günü geçmeden çözülüyor.

Hakim veya mahkeme, binagüzarlık toplantılarında sanıkların her biri hakkında aşağıdakileri araştırmalıdır:

- Dava aynı mahkemeye ait midir?
- Sanığın fiilinde suç terkibi var mıdır ve davada suç fiilini fesh etmesine, veya davanın durdurulmasına sebep olan haller mevcut mudur?
- Tahkikat veya ilk soruşturma tam ve objektif yapılmış mıdır ?
- Tahkikat yapılırken cinayet prosesual kanuna riayet olunmuş mudur ?
- Davaya bakılması için yeteri kadar delil bulunmuş mudur ?
- Sanığın tahkikat veya ilk soruşturmayla muayyen edilmiş tüm cinayet işleri üzere ona ittiham ileri sürülmüş müdür ?

- Delillere göre sanık gibi celp edilmesi gereken şahısların hepsi celp edilmiş midir?

- Sanığın fiilerine göre cinayet maddeleri doğru tatbik edilmiş midir?

- Sanıkla ilgili tutuklanma emri doğru olarak verilmiş midir?

Tüm mahkemelerin binagüzarlık toplantılarında ceza davaları hakimden ve iki halk iclasçısından ibaret ekiple yürütülür. Savcının toplantılara katılması zorunludur.

Dava açılması sırasında sanığın mahkemeden kaçması halinde, onun oturduğu yer malum olmazsa, hakim ve mahkeme binagüzarlık toplantısında sanığın bulunmasına kadar davanın durdurulması hakkında karar veya karardad çıkarır. Davayı ise savcıya geri gönderir. Eğer sanığın temyiz kudretine sahip olmadığı ve diğer ağır hasta olduğu doktor raporu tarafından tespit edilirse, binagüzarlık toplantısında sanık iyileşene kadar davanın durdurulması hakkında karar çıkarılır. Hakim veya mahkeme binagüzarlık toplantısı davanın aynı mahkemeye ait olmadığını tespit ederse, onlar davayı aid olduğu mahkemeye göndermek hakkında karar alırlar.

2. ÜST MAHKEMELERDE İCRAAT

2.1. *Kassasiya süresi*

Sanık, onun avukatı, zarara uğrayan kişi ve onu kanunen savunan kişi mahkeme hükmünden kassasiya şikâyeti verebilirler²¹.

Temyiz süresi hükmün ilân edildiği günden itibaren 7 gün içinde, bu süre hâpte olan mahkûmlar için ise, hükmün ona ilân edildiği andan başlar. Hâpte olan mahkûma hükmün sureti üç gün içerisinde verilmemişse, mahkûm tarafından kassasiya şikâyeti vermesi süresi kararlarla uzatılır. Yedi günün bitiminden sonra bir gün

21. Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsi, 01.01.1988, m.344

içinde mahkeme dava dosyasını ve temyiz başvurusunu, kayıt ve itirazları üst mahkemeye sevk eder. Özürlü nedenlerle kassasiya süresi içinde kassasiya başvurusunda bulunulmamışsa süre uzatılabilir. Süre uzatılması işi mahkemenin binagüzarlık toplantısında çözülür. Eğer süreci uzatma talebi reddedilirse, ayrıca bu karar 7 gün içinde temyiz edilebilir.

Temyize gidildiği halde alt mahkeme, davada bulunan ve temyize başvurabilecek diğer süjelere, eğer varsa kendi itiraz ve kayıtlarını verebileceklerini ve duruşma gününü bildirilir. Mahkûma ise hapishane müdürlüğü tarafından bildirim yapılır. Temyiz başvurusu hükmün gerçekleşmesini durdurur. Bu nedenle hükmün icrasına geçilmez. Duruşma genellikle açık yapılır.

Temyiz duruşmasında savcı iştirak edebilir. Sanığın veya be-
raat etmiş şahsın duruşmada bulunup bulunmayacağı ise üst mahkeme tarafından kararlaştırılır²². Duruşmaya gelenler izahat verebilirler. Eğer duruşmaya gelmek için bildirim yapıp da özürlü sebep olmadan gelmemişse bu, temyiz duruşmasının yapılmasına engel olmaz²³.

2.2. Kassasiya mahkemesine delillerin verilme süresi

Duruşma, savcı görüşünü bildirinceye kadar, mahkemeye yeni deliller ileri sürülebilir. Bu hükmün değiştirilmesi, hafifletme ve ağırlaştırma talebi olabilir. Kassasiya mahkemesi aşağıdaki kardadlardan herhangi birini almaya yetkili kılınmıştır:²⁴

1. Hükmü aynen onaylar; yani hiçbir değişiklik yapmadan hüküm kesinleşir.
2. Hükmü iptal eder ve soruşturmanın yenilenmesi veya mahkemede bakılması için dosyayı geri gönderir.
3. Hükmü iptal eder ve dosyayı kapatır;.
4. Hükmü değiştirilmesi hakkında;

22. Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsi, 01.01.1988. m.349

23. Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsi, 01.01.1988. m.344

24. Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsi, 01.01.1988. m.356

3.3. Hükümün iptalini veya değiştirilmesini doğuran nedenler

Bu durumlar cinayet prosesual mecellenin 357. maddesinde aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

1. İlk ve mahkeme araştırmasının tarafı veya tamamlanmamış olduğunda,
2. Mahkemenin hükmünde şerh edilen sonuçların işin gereğine uygun gelmediğinde,
3. Cinayet prosesual kanununun ve anayasanın önemli derecede ihmal edildiğinde,
4. Cinayet kanunu doğru uygulanmadığında,
5. Mahkeme tarafından uygulanmış cezanın suçun ağırlığına ve mahkûmun şahsiyetine uygun gelmediğinde.

Aşağıdaki hallerde mahkeme hükmü iptal eder:

- a) Davaya mahkeme tarafından kanuna aykırı terkipte bakılırsa,
- b) Tercümanın iştiraki kanunen mecburî olup da davaya tercümansız bakılmışsa,
- c) İştiraki kanunen mecburî olup da, davaya sanık olmadan bakılmışsa,
- d) Müdafaanın iştiraki kanunen mecbur olup da davaya müdafa olmadan bakılmışsa,
- e) Hakimler meşveret yaparken müşavere sırtının saklılığı ilkesinin bozulduğu hallerde,
- f) Davanın kapatılmasının kanuni öngörülmüş esasları olduğu halde davanın kapatılmadığı durumlarda,

j) Hükümün alt mahkeme terkindekilerden herhangi birisi tarafından imzalanmadığı takdirde²⁵.

Hüküm, soruşturmanın tamamlanması için iptal edildiğinde dosya tekrar ya savcıya gönderilir, ya da mahkemeye. Fakat mahkeme, artık bu davaya aynı terkipte bakamaz. Davaya yeni bir terkipte bakılır. Bunlar da duruşmayı genel esaslara göre yaparlar.

3. MÜLKİ DAVALAR ÜZRE İCRAAT

3.1. Mülkî davaların mahkeme aidiyeti

Aşağıdaki davalar mülkî işlere aittir:

- mülkî, aile, emek ve kolhoz hukukî ilişkilerden doğan tartışmalarda taraflardan hiç olmazsa biri vatandaş, kolhoz, kolhozlararası, devlet-kolhoz müessesesi, teşkilâtı veya onların birliği olduğunda, bu anlaşmazlıklara dair davalar,

- uluslararası anlaşmalardan doğan, bir taraftan müesseseler, idareler, teşkilâtlar, onların birlikleri, siyasî partiler, sendikalar, toplumsal birlikler ve diğer taraftan tren yolu veya hava taşımacılığı organları arasında direkt uluslararası tren yolu ve hava yük taşımacılığı ile yüklerin taşınması anlaşmalarından doğan davalar,

- mülkî prosessual mecellenin 235. maddesinde belirtilen idarî hukuk ilişkilerinden doğan davalar,

- mülkî prosessual mecellenin 249. maddesinde belirtilen özel icraat davaları aittir.

Mahkemede mülkî iş:

1. Şahısların dilekçe veya şikâyet şeklindeki iddialı başvurusuna,

25. Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsi, 01.01.1988, m.358

2. Savcının dilekçesi,

3. Kanunda belirtilmiş hallerde kamu kuruluşları, müesseseler, teşkilâtlar, onların birlikleri, siyasî partiler, sendikalar, toplumsal birlikler veya diğer şahısların başvurularına dayanılarak başlatılır.

İddia dilekçesi mahkemeye yazılı şekilde veya sözlü olarak verilebilir²⁶. Sözlü olarak edilen başvurular sonradan rapor haline dönüştürülür. Mülkî prosesual mecelle gereğince iddia dilekçesinde dilekçenin verildiği mahkeme, dilekçeyi verenin kimliği hakkında, hakkında dava açılanın kimliğini belirten bilgiler, iddiacının talebi, talebin haklı olduğunu kanıtlayan deliller, iddia değer olarak belirlenmişse, iddiaya göre istenen miktar vs. yer almalıdır.

Hakim, iddia dilekçesini aldıktan sonra işe mahkemede bakılması için gereken hazırlıkları yapar. Mahkemede mülkî davaya, işe iştirak eden şahıslar haberdar edilmekle başlanılır.

İlk derece mahkemesinde davaya bakılırken, iş üzere delillerin direkt olarak tetkiki: davada iştirak eden şahısların izahları, tanık ifadeleri, bilirkişi reyleri, maddî deliller muayene edilmelidir.

Bütün ilk derece mahkemelerinde mülkî davalara mülkî prosesual mecelle ile belirlenmiş hallerde ve şekilde hakim tarafından tek başına (bu haller aşağıda vermiştir):

- Vatandaşlar arasında, vatandaşlar ile kurumlar arasında emlak tartışmaları üzere iddianın değeri minimum ücretin 50 katı olan davalara;

- Velilik hakkından mahrum etme, evlât edinmeyi engelleme, babalığı tespit etme, çocuklarla ilgili mübahiselerle alâkaltı boşanma davalarından başka aile ve nikâh anlaşmazlıklarından ileri gelen davalara;

26. Azerbaycan Respublikası Mülki Prosesual Mecellesi, 1.03.1996, m.128

- Davaya herpa olunmaya dair iddialar istisna olmakla, iş hukuku anlaşmalarından doğan davalara;
- Emlâk üzerine konulmuş haciz kararının götürülmesine dair davalara;
- Vatandaşın iş kabuliyeti hiç olmayan veya tam olmayan hesap edilmesi hakkındaki davalardan başka, Azerbaycan Respublikası Cinayet Prosesual Mecellesinin 249. maddesinde tespit edilen mülki davalara.

Davaya katılan şahıs, duruşmaya kadar hakimin davayı tek başına yürütmesine veya hakime itiraz ettiğinde, bu davaya kollegial, ya da hakim ve iki halk iclasıcısından ibaret terkiple yürütülür.

Halk iclasırları adalet muhakemesini yürütürken, hakimin tüm haklarından yararlanırlar. Halk iclasırları dava yürütülürken ve gataname çıkarılırken, doğan tüm sorunların çözümünde mahkeme toplantısına başkanlık edenle aynı haklara sahipler.

Kassasiya ve nezaret instansiyalarında davalar başkan ve mahkeme üyelerinden oluşan heyet tarafından yürütülür.

3.2. Mülki muhakeme icraatında savcı denetimi

Kanunların mülki muhakeme icraatında denetim, Azerbaycan Respublikası'nın baş savcısı ve ona tabi olan savcılar tarafından gerçekleştirilir. Savcı mülki muhakeme icraatının bütün aşamalarında, kim tarafından olursa olsun, baş vermiş her türlü kanun ihlalının önlenmesi için anında kanunla öngörölmüş tedbirler almalıdır.

Savcı mülki muhakeme icraatında kendi yetkilerini hiç bir kuruluştan ve görevli şahıstan bağımlı olmaksızın yalnız kanuna tabi olarak ve Azerbaycan Respublikası'nın baş savcısının talimatlarını rehber tutarak yürütür.

3.3. Mahkemenin icrayı durdurma yetkileri

Mahkeme aşağıdaki hallerde dava üzre icraatı durdurur:

- Vatandaş öldüğünde, eğer tartışmalı hak ilişkisi hak varisliğine veya işte taraf olan tüzel kişinin tasfiyesiyle sonuçlanırsa,
- Taraf faaliyet kabuliyetini kayb ederse,
- Sorumlu olan Azerbaycan Respublikası Silahlı Kuvvetlerinin savaşıan bölümünde olursa veya Azerbaycan Respublikası Silahlı Kuvvetinin savaşıan bölümünde olan iddiaçının rızasıyla,
- Mülki, cinayet veya idari kaidede bakılan bir iş çözülmeyince davaya bakmak mümkün olmazsa.

4. CİNAYET DAVALARI ÜZRE İCRAAT

Cinayet işi başlamak için aşağıdakılardan her hangi birisi sebep olabilir:

- a) Vatandaşların dilekçeleri,
- b) Sendikalar ve diğer toplumsal kuruluşların başvuruları,
- c) Müessese, idare, teşkilatların ve yetkili şahısların verdiği bilgiler,
- d) Medyada ilan edilmiş malumatlar,
- e) Savcı, müstentik, tahkikat organları veya mahkeme tarafından cinayetin yapıldığını gösteren haller aşkar eildiğinde.

Savcı, müstentik, tahkikat organı yada hakim gelen dilekçe veya malumata göre üç gün zarfında, istisnai durumlarda ise on gündən geç olmayarak aşağıdaki kararlardan birini kabul etmekle yükümlüdür:

1. Cinayet işini başlatmak; cinayet işi yalnız cinayetin işlendiğini tastik eden yeteri kadar esas olduğunda açılabilir.

2. Cinayet işini başlatmağı redd etmek;
3. Dilekçe veya malumatı aidiyatı üzre vermek.

Cinayet işini başlatmak hakkında karar verildikten sonra:

1. Savcı işi araştırmak veya ilk soruşturma için mahkemeye gönderer.
2. Müstentik ilk soruşturmaya başlar,
3. Tahkikat organı tahkikatı başlatır,
4. Hakim işi tahkikat veya ilk soruşturma için gönderer, yahut mahkeme tarafından işe bakmak için kabul eder.

İlk derece instansiya mahkemelerinde cinayet işlerine hakim ve iki halk iclasçısı tarafından oluşan ekiple, kassasiya ve nezaret instansiyalarında ise, üç mahkeme üyesinden oluşan terkiple bakılır. Yalnız devlet sırrının korunması yararına zıtt olan haller istisna olmakla, tüm mahkemelerde davalar açık ilkesiyle yürütülür.

Cinayet mühakemesinde Respublikanın Baş savcısı, alt savcılar kanunların aym olarak ve dürüst şekilde uygulanmasını kontrol amacıyla iştirak ederler.

Cinayet işi üzre aşağıdaki hallerin isbatı gerekmektedir:

Tahkikat, ilk soruşturma yürütülürken ve mahkemede cinayet işine bakılırken aşağıdakılar isbat olunmalıdır:

- Cinayet hadisesi (cinayetin yapılma zamanı, yeri, tarzı ve diğer haller);
- Cinayeti yapmakta sanığın suçu ve cinayetin motifleri;
- Sanığın sorumluluk derecesine ve karakterine tesir eden Azerbaycan Respublikası Cinayet Mecellesi'nin 36. ve 37. maddelerinde gösterilen haller ve sanığın şahsiyetini karakterize eden diğer haller;

- Cinayet sonucunda deyen zararın karakteri ve miktarı, ayrıca, cinayetin yapılmasına yardım eden sebepler ve ortam da tesbit edilmelidir.

Aşağıdaki haller cinayet işinin durdurulmasını doğuran nedenler olarak sayılmaktadır:

1. Cinayet prosesual mecellesinin 10. maddesinde gösterilen cinayet işi üzere icraatı istisna eden hallerden her hangi biri mevcut olduğunda,

2. Sanığın cinayeti ettiğini kanıtlamanın imkansız olduğu halde,

3. Soruşturmanın yapılana kadar, şartın değişmesi sonucu yapılan fiilin cezai sorumluluk gerektirmesi özelliği ortadan kalktığına.

KAYNAKLAR

Azerbaycan Respublikası'nın Anayasası, 27.11.95, "Azerbaycan", Bakü 1996

Hukuk Ensiklopedik Lüğati. Azerbaycan Ensiklopediyasının Baş Redaksiyası. Bakü 1991

Mahkemeler ve Hakimler hakkında Azerbaycan Respublikası'nın Kanunu, 10.06.1997 (Azerbaycan gazetesi, 30.07.1997, No 160(1681))

Mahkeme Kuruluşu hakkında Azerb.SSR.'in kanunu,16.06.1981

Harbi Tribunaller hakkında Azerbaycan Respublikası'nın kanunu, 27.05.1992, No138 (Azerbaycan Respublikası'nın Kanunlar Külliyatı, I Kitap, Qanun 1998)

Azerbaycan Respublikası'nın Mahkeme Kuruluşu Hakkında kanununa Değişiklikler ve İlaveler Edilmesi Barede Azerbaycan Respublikası'nın Kanunu, 27.05.1992 (Hayat gazetesi 4 Haziran 1992)

Azerbaycan Respublikası'nın Mahkeme Kuruluşu Hakkında kanununa Değişiklikler Edilmesi Barede Azerbaycan Respublikası'nın kanunu, 20.06.1995 (Azerbaycan gazetesi 17 Kasım 1992)

Azerbaycan Respublikası'nın Arbitraj Mahkemesi hakkında Azerbaycan Respublikası'nın kanunu, 25.02.1992 (Biznesmen Bülleteni, No 36 (101),1996)

Anayasa Mahkemesi hakkında Azerbaycan Respublikası'nın kanunu, 21.10.97 (Biznesmen Bülleteni, No 66 (181), 1997)

Azerbaycan Respublikası'nın Dağlık Karabağ Muhtar Vilayətini Lağvetmek haqqında Azerbaycan Respublikası'nın kanunu, 26.11.1991. №179-XII (Azerbaycan Respublikası'nın Kanunlar Külliyyatı, 1 Kitap, Qanun 1998)

CIHAN, Erol ve Feridun, YENİSEY, "Ceza Muhakemesi Hukuku". Beta, İstanbul, 1996.

Azerbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlesi, 01.03.1996

Azerbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlesi, 01.01.1988.

Azerbaycan SSR. Âltı Sovyetinin Bültenleri, 1981-1987